

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
УДК 81'276.2:81'23(477)

МАТ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬСТВА Й ПОЛІТИКИ

Оксана Гаврилів

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000,
e-mail: k418zaab@yahoo.de*

Здійснено диференціацію термінів «мат» – «лайка», акцентовано зв'язок цього мовного різновиду з ментальністю його носіїв і позамовними реаліями, які творять підґрунтя для його існування (суспільно-політична ситуація в Росії, табуовані теми в суспільстві, політична пасивність і фізична агресія). В українській мові мат розглядають як експортний мовний продукт, торкаючись питання мовних змін шляхом ненасильницької корекції.

Ключові слова: мова та ідентичність; мова і суспільство; мовний різновид; мат; матірні слова (матизми); пейоративи; вульгаризми; мовна політика; культура мовлення.

*Умом Россию не понять,
Аршином общим не измерить (Ф.И. Тютчев, 28.11.1866)
Россия понимает мат,
Другому языку – не верит (Оксана Гаврилів, 28.11.2015)*

I. Пейоративи і суспільство

За Ю. Габермасом [22, с. 12], мова є головною категорією суспільної теорії. Стан суспільства, його норми і ціннісні орієнтації віддзеркалюються в мові, а кожна зміна у мові та її розвиток перебувають – і це підтверджує соціологія мови – в тісному зв'язку зі змінами у суспільстві. Мова як суспільна інституція може впливати на суспільну свідомість, закріплювати процеси, явища, тенденції або ж, стимулюючи процеси переосмислення, – ставити їх під сумнів.

Аналіз якісного та кількісного складу пейоративної лексики та особливостей її застосування дає змогу зробити висновки про національну специфіку: особливості ментальності носіїв, норми і системи цінностей, «слабкі місця», стереотипні уявлення і проблеми конкретного суспільства. Стаття не обмежується пейоративами, а присвячена цілому мовному різновиду – мату, який має підґрунтя для існування в російській мові та доволі добре вивчений. Натомість на матеріалі української мови мат як експортний мовний продукт дотепер вивчений недостатньо, а найбільший внесок у дослідження цього пласта лексики, безперечно, зробила Леся Ставицька [18]. З огляду на зв'язок між зазначеним мовним різновидом та ментальністю його носіїв і позамовними реаліями, які творять підґрунтя для його існування, мат не вивчали. Зате про нього часто дискутують у науково-популярних публікаціях, теле- і радіопередачах, в яких борці за чистоту української мови наводять як

незаперечні (проте абсолютно нефахові) аргументи на кшталт «мат не відповідає українським традиціям і українській ментальності з культом матері». Адже так само можна сказати: «Закоріненість німецької лайки в фекально-анальній сфері не відповідає німецькій ментальності з її любов'ю до чистоти і порядку». Насправді в інвективній лексиці, як у кривому дзеркалі, відображається саме протилежність усталених у певному суспільстві норм. Якщо брати до уваги, що люди в німецькомовних країнах (насамперед німці) асоціюються в цілому світі з чистотою і порядком, то стане зрозуміло, що ця важлива сфера стимулює утворення пейоративів щодо найменшого відхилення від загальноприйнятої норми. Так само повага до родичів (переважно – матері, сестри, батька) і тісні родинні стосунки в суспільстві є передумовою для існування образливої лайки стосовно родичів – тільки за таких умов людина сприйме образу близького родича ще болючіше, ніж образу стосовно себе самого [1, с. 356]. Лайку на основі образи родичів простежуємо майже в усіх слов'ян, в Азії, Африці, на Близькому Сході, у Південній Європі, а також у США (під впливом вихідців із країн, де цей тип лайки є поширеним). А от у німецькомовних країнах пейоративи на основі образи родичів вживають зрідка, хоча в учнівських колах останнім часом доволі частотними є звороти *Ich fickte deine Mutter/Schwester!*, які німецькі (австрійські) школярі запозичили від школярів із сімей з міграційним підґрунтям. Отож припускаємо, що через кілька десятиліть ці звороти в десемантизованому вигляді вживатимуть в німецькій мові і в інших вікових групах – як це сталося на Західній Україні із вигуком *Й.. твою мать*, який до 1939 року тут не вживали, оскільки для української інвективної лексики характерна закоріненість у фекально-анальній сфері. На те, що матизми непригаманні українській лінгвокультурі, вказує і Л. Ставицька [18, с. 37], а М. Красиков посилається на старожилів, які «... неодноразово казали мені, що навіть 50 років тому в українському селі (матірні) слова сприймалися як чужі і ніколи не були побутовою говіркою, навіть серед чоловіків» [11, с. 15].

Домінування богохульної лайки в країнах і регіонах із сильним впливом католицької церкви (в італійській та іспанській мовах, баварсько-австрійському варіанті німецької мови) та поширення лайки із сексуальної сфери в російській мові підтверджують «гіпотезу викривленого дзеркала» [термін наш – О. Г.] щодо зв'язку пейоративів і суспільних реалій.

Корені живучості мату заховані в табуїзованості даного мовного різновиду – на цьому взаємозв'язку наголошують також інші мовознавці [11, с. 23; 21, с. 19, 31]. Проте частотність вживання мату пов'язана не лише з його табуїваністю, а й з російською ментальністю – браком відчуття міри, що проявляється на рівні мови в тому, що мовцю для досягнення його комунікативної мети (наприклад, підкреслити важливість, серйозність, достовірність висловлювання) недостатньо нейтрально маркованих одиниць і доводиться звертатися до експресивної лексики. Про це читаємо і у В. Девкіна ([тут і далі переклад з російської та німецької наш – О. Г.]): «Соковитість, повнокровність, максимальність переживань – насущна потреба росіянина ... В російському характері – натискати на педалі – працювати до знемоги, веселитися – до безпам'яті,

напитися – до дідька, фарбувати губи – витративши півтюбика помади, бути відвертим до непристойності і т. д. і т. ін.» [21, с. 10], адже «там, де інші народи вчасно зупиняються, росіянин не знає гальм, він зухвало переступає через усі бар'єри» [21, с. 9–10].

II. Мат і лайка – спроба диференціації

Ми використовуємо термін «мат» для позначення мовного різновиду, а слова і похідні від них, які використовують у цьому мовному різновиді, називаємо «матірними словами» або «матизмами». Останній термін ввів – за аналогією до термінів «жаргонізми», «арготизми» – В. фон Тімрот [27].

Не тільки пересічні носії мови, але й дехто з мовознавців (В. Девкін [21, с. 114], Л. Копцева в інтерв'ю [10], С. Ожегов [15, с. 333], І. Ермен [23, с. 201]) розглядають мат і лайку як синоніми; інші ж дотримуються, на наш погляд, слушної думки, що мат і лайка не є тотожними – пор. В. Михайлін «Мат не має жодного стосунку до інвективи» [13, с. 348].

Мат – це мовний різновид, який базується (тут мовознавці одноставні) ([11, с. 14; 21, с. 11; 27, с. 108]) на кількох високопродуктивних з морфологічної точки зору лексемах із сексуальної сфери (*х...*, *п...*, *ї...*, *б...*) та їхніх численних похідних. Його визначальною ознакою є сильна експресивність за слабкої або відсутньої емотивності (пор. висловлювання опитуваних: «Ми матом не лаємося, ми матом розмовляємо» [10]). Як наслідок спостерігаємо процеси дисфемізації, коли матизми можуть теоретично замінити кожне нейтральне слово, а звідси за допомогою матірних слів можна позначити будь-яку нейтральну дію, якість чи предмет. Причому матизми набирають подоби окремих частин мови, а матірня мова, копіюючи граматичну структуру літературної мови, дає підстави для виділення її як паралельної мови.

Уривок розмови футбольних фанатів, який наводить Л. Ставицька [18, с. 53] разом із «перекладом» на нейтральну мову, слугує ілюстрацією до тези про мат як паралельну мову:

- *Ну й х.ї х.ям нах.ярили!*

- *Ніх.я! Відх.ярять!*

Переклад:

- *Але ж Динамо (Київ) львівським Карпатам забило голів!*

- *То нічого. Наші ще відіграються!*

III. Ідентичність носія мату: соціальні, статеві, вікові особливості

Мат, на думку В. фон Тімрота [27, с. 120–121] – найпоширеніший мовний різновид у російській мові, який усі розуміють, який поширений в усіх соціальних і вікових групах і який вживають і чоловіки, і жінки. Різницю мовознавець вбачає хіба у частотності вживання: інтелектуали використовують мат не так часто як робітники, жінки – не так часто як чоловіки [27, с. 130–131]. Присутність жінок і дітей може відігравати обмежувальну роль на вживання мату (В. Девкін [21, с. 114], І. Ермен [23, с. 293]). Проте Б. Успенський [19, с. 56] уточнює, що обмежувальна роль жінок і дітей властива українцям. Росіяни ж

часто не те що не зважають на вживання мату в присутності дітей і жінок, але й самі навчають дітей лайки в процесі виховання. Причини невживання мату в присутності «слухачів» іншої статі відрізняються залежно від статі: якщо для жінок це – намагання відповідати усталеним стереотипам щодо мовленнєвої поведінки жінки, то для чоловіків – висока оцінка соціального статусу конкретної жінки чи групи жінок [18, с. 66].

Означимо, що В. Девкін [21, с. 113] спершу обмежує сферу вживання мату такими типовими середовищами, як соціальне дно, в'язниця, казарма, водночас наголошуючи, що і поза цими сферами мат має широке застосування – від першокласниць, молодих дівчат і до режисера на репетиції, який пересипає ним роздуми про високу місію мистецтва. Автор описує також типову загальноприйнятну реакцію на почутий мат: «Якщо ви випадково почули мат, слід або зробити вигляд, що ви нічого не чули, або відразу ж і рішуче засудити таке вживання» [21, с. 114].

Як характерну особливість мату В. Руднев [17, с. 30] вирізняє його поляризоване вживання: або представниками соціальних низів (безхатченки, пияки, злодії), або ж рафінованими інтелектуалами. Пересічний обиватель, на думку науковця, остерігається вживати мат. Ефект від вживання мату залежить від статусу людини, яка його вживає – чим менш очікуваним є мат (із соціальних чи гендерних мотивів), тим сильніший ефект.

На нашу думку, соціально-зумовлена відмінність у вживанні мату полягає не так у частотності, як у вживанні типу мату (пор. [21, с. 34], та [27, с. 121]): інтелектуалам властиве інтенційне вживання мату (усвідомлене, спрямоване на певну мету: створити ефект комічного, шокувати, підсилити думку чи наказ, виділитися, або, навпаки, – не виділитися у певному товаристві, скласти данину моді на вживання матірних слів тощо), а люди із соціально нижчих груп вживають мат автоматично, неінтенційно, часом не тільки незважаючи на присутність інших людей (зокрема, жінок чи дітей), а й не розуміючи невідповідності таких висловів певній ситуації. Яскравою ілюстрацією такого вживання матірних слів є анекдот про Вовочку:

Викликає вчителька батька Вовочки до школи і з обуренням повідомляє «Я причепила до картини зелену стрічку, а ваш син мені каже: «А давайте лучше синюю п р и х . я ч и м »! Батько дивиться на неї з нерозумінням і врешті каже: «Ну я не понимаю, в чём проблема: не нравятся вам синяя ленточка, так п р и х . я ч ь т е зеленую!»

Письменник Віктор Єрофеев образно висловлюється про таких носіїв мату: «Для них мат – ... рідна мовна стихія. Вони без мату, як без кисню, загинуть» [2].

Щодо вікових особливостей вживання матірних слів, ще 1656 року німецький мандрівник Адам Олеарій у своїй праці «Опис подорожі в Московію і через Московію в Персію і назад» писав про московитів: «Говорять їх [матірні вислови – О. Г.] не тільки дорослі і старі, а й малі діти, які ще не вміють назвати ні Бога, ні батька, ні матір, зате з їхніх вуст вже злітає «і. твою мат» і говорять це батьки до дітей, а діти – до батьків» [16, с. 187]. Небагато змінилося відтоді – В. Девкін спостерігає як наслідок демократизації мови користування матом в

колі учениць початкової школи, а газета «Известия» повідомляє: «В селі дитина говорить матом з бабусею» («Известия» 22.04.1994 цит. за: [7, с. 14]).

Статеві особливості вживання мату розглянемо детальніше.

Незважаючи на зростаючу статево-гомогенність носіїв мату [7; 13; 19; 21; 23; 25; 27], цей мовний різновид усе ж таки є мовою чоловічою:

«...Російський обценний вокабуляр може слугувати показовим прикладом чоловічої мови: його носії є чоловіками, він віддзеркалює чоловічий світогляд, чоловічий погляд на сексуальність і статеві стосунки» [23, с. 285].

«Мат – передусім риса чоловічої поведінки ... матірні слова з вуст жінки сприймаються як явище статевої травестії» [19, с. 36]. Можемо уявити, що в нетолерантному до виявів розмаїтості російському суспільстві аргументи із покликанням на травестію виявляються дієвими. Однак Л. Кітаєв-Смик [7, с. 18] пішов далі: автор посилається на спостереження лікарів і косметологів, що мат сприяє активному виробленню чоловічого гормону андрогену, отож робить висновок: у присутності жінок не можна вживати цей мовний різновид тому, що вживання мату як самими жінками, так і просто в їхній присутності провокує в жінок гормональні порушення, а саме – посилене виділення цього чоловічого гормону, який спричиняє посилене оволосіння... Не беремося коментувати медичні аспекти, проте на цьому тлі стає зрозумілою російська істерія довкола минулорічної бородатої переможиці Євробачення Кончіти Вурст.

Як зазначає В. Міхайлін, мат як чоловіча мова у жіночє середовище почав проникати порівняно нещодавно, а в змішаних групах його вживають тільки упродовж останніх двох-трьох десятиліть [13, с. 332]. Типовими сферами вживання мату вважають рибальство, полювання, військо, сауну, спортивний клуб. Зокрема, Л. Ставицька [18, с. 27] це називає функцією «встановлення духу корпоративності».

Вживання мату жінками (переважно молодими дівчатами або жінками, які досягли певних позицій) науковці [5, с. 56, 122; 25, с. 198], пояснюють емансипацією жінок. Проте виникає запитання: чи може йти мова про емансипацію, коли жінці для рівноправності слід уподібнитися до чоловіка, тим самим утверджуючи встановлені чоловіками норми? На парадоксальність такої мовленнєвої поведінки, коли жінки переосмислюють себе з погляду чоловічих цінностей (цінностей домінантної групи) вказують і Д. Коатс (цит. за: [18, с. 63]) та І. Ермен: «При нагоді жінки, які займають високі позиції, вживають мат. Проте жінка в такій ситуації завжди розривається між добровільним вторгненням в чоловічу сферу і запозиченням слів із мізогенної системи» [23, с. 295].

Відповідь Ірини Хакамади в інтерв'ю газеті «Високий замок» на запитання «Як жінці здобути лідерство на роботі, де переважна більшість працівників – чоловіки?» слугує підтвердженням тому, що «жінка, яка послуговується чоловічою мовою, отримує чоловічі привілеї» [23, с. 295]:

«Якщо ви – професіонал у своїй справі, а вас постійно ігнорують, подавляють у чоловічому колективі, слід виробити тактику нападу. Нападаючи, жінка повинна віддзеркалювати чоловічу модель поведінки. ...

Перестріла Чубайса у коридорі, притисла до стіни і сказала, що потрібно терміново поговорити. Він роззубився. Я з чоловічим притиском ледь не викрикнула: «Знаєш, Толік, а пішли ви всі на ...» Розуміла, що у цій ситуації допоможе лише мат, так я із Ірини Хакамади перетворююся у чоловіка. Після цього проблема зникла» [20, с. 14].

Автори І. Ермен [23, с. 294] та Л. Ставицька [18, с. 62] вбачають у такому вживанні мату, крім функції пристосування до групової чи статевої системи правил, також і функцію протесту проти системи, яка розглядає жіночу стать як другорядну, намагання жінки звільнитися з полону усталених стереотипів.

Дотичний до статевого – аспект «*Мат і сексуальність*». Ставлення до тіла і до сексуальності в російській офіційній культурі завжди суттєво відрізнялося від європейського загалом і від українського зокрема. За винятком короткого періоду реабілітації тіла в мистецтві Срібного віку, за яким послідувала нова, сталінська, заборона на тіло в 1930-ті роки, секс у подальші десятиліття залишався брудною справою або «його не було зовсім» (як стверджувала у пізніх 80-х на телемості з американцями російська учасниця). Таке заперечення існування сексу – вияв ще більшої його дискримінації (дискримінація через замовчування), аніж просто вважання брудною справою. На цьому тлі зрозуміла вкоріненість російської інвективи і мату у сексуальній сфері (пор. Віктор Єрофеев про те, що «мат став бунтом проти культурного вигнання і нищення тіла» [2]). Дослівний переклад більшості російських лайливих слів і висловів створює для іноземця враження про сексуальну стурбованість і збоченість росіян. Проте для інвективи і мату характерні десемантизація – людина, яка лається, про секс не думає, а «лише в давній традиційній формі виливає свою російську душу, висловлюючи у такий спосіб своє незадоволення життям, людьми, урядом» [11, с. 11–12]. Федір Достоевський також стверджує:

«Народ лихословить, часто зовсім не це маючи на увазі. Народ наш не розбещений, а *навіть дуже цнотливий* [курсив Достоевського – О.Г.] незважаючи на те, що це безсумнівно найбільший народ-лихослов у світі і про цю суперечність слід направду хоч трішки подумати» [1, с. 11].

Мат і пияцтво. Зазначимо, що Б. Успенський [19] та А. Карпов вказують на ще один аспект ідентичності носія мату і сферу його застосування, які пов'язані із «... традиційно доброзичливим ставленням російської людини до випивки, яка пробає п'яному і його мову, оскільки вважається природнім, що п'яна людина матюкається. ... Іноді видається, що п'яний і не може говорити по-іншому» [6].

Зв'язок між пияцтвом і матюканням бачить також Достоевський: «*Гультяї з робочого люду..., п'яні, ... голосно лаються, незважаючи на юрби жінок і дітей, повз яких вони проходять, не від нахабства, а так, тому що п'яний і не може мати іншої мови, крім лихослів'я. Саме ця мова, ціла мова, я в цьому недавно переконався, є найбільш вдалою і оригінальною, найбільш пристосованою до п'яного чи навіть лише хмільного стану мовою, отож вона не могла не з'явитися, і якби її не було – її слід було б вигадати. Я не жартую ... Мова ця вже споконвіку поширена на всій Русі» [1, с. 109].*

Візьмімо у Достоевського лише думку про внутрішній зв'язок п'яного стану і матюкання та отримаємо просте правило: «чим більше люди співаються – тим більше вони матюкаються», – робить висновок А. Карпов.

IV. Мат і суспільно-політична пасивність

Живучість і частотність мовного різновиду «мат» стоїть у прямому зв'язку з суспільно-політичною пасивністю його носіїв: «Росіянам ніколи не щастило із державною владою. Наділені Богом безмежним терпінням, вони вмili все зносити і віками нести свій хрест (гніт жорстоких безмозких самодержців і їхніх режимів)». Зате в малому вони бунтують проти встановлених правил, порядків, заборон, традицій» [21, с. 9–10]. Заради створення ілюзії бунту (саме в «малому»), свободи, «протистояння будь-якому авторитетові і забороні» [6] в Росії традиційно сильно табується вербальна агресія. Таку заміну функцію мат не виконує в українській мові, оскільки українці, як показують події останніх десятиріч, вдаються до активних протестів. Вживання матизмів носіями української мови є передусім даниною звичці (неінтенційне, експлетивне вживання), хоча матірні слова можуть вживати з певною метою (підсилення експресивності, категоричності сказаного, демонстрація «близькості до народу»). Частотність вживання мату пропорційна проблемам російського суспільства: «Яким великим має бути страждання народу, щоб для його подолання і пережиття знадобилося стільки ... мерзотного бруду і водночас бальзаму у вигляді мату?» [21, с. 28]. Коротко підсумовуючи можемо стверджувати, що мат у російській мові має особливий статус, відмінний від статусу пейоративів в інших мовах.

За словами російської історик проф. Є. Галкіної, в Росії діє суспільний договір, за яким уряд передбачає незадіяність громадян у політиці [2, с. 6]. Політична пасивність і байдужість росіян – риси, які С. Есель – 93-річний французький колишній дипломат і учасник руху опору – у своєму всесвітньо-відомому есе «Обурення!» (вийшов у світ в жовтні 2010 року і вже до лютого 2011 року було продано 1 мільйон екземплярів) називає «найгіршою позицією» [24], дали плоди – агресію Росії не лише щодо України, але й в інших куточках світу. В цьому контексті влучною є характеристика росіян як «пасивно-агресивних», яку дає Є. Галкіна [2, с. 6], адже в ній бачимо взаємозв'язок агресії із пасивністю і страхом: «Важко сказати, наскільки масштабними мають бути втрати, щоб *агресивно-пасивне населення Росії* (виділення наше – О. Г.) прокинулося й обернуло свій гнів не проти Америки й України, а проти головного винуватця своїх бід (Путіна – О. Г.) [2, с. 6]. Такої ж думки і російський журналіст М. Ганапольський [3, 6]: в той час як українці виходять з протестами на Майдан, росіяни зважуються в кращому разі на «кухонні протести». Вжиті тут узагальнення – позиції цих авторів: «Відділяти росіян від Путіна я б не став. Росія масово не вийшла проти вбивства братів-українців. Тому ця кров не лише на руках Путіна, а й на руках росіян» [3, с. 6].

V. Мат і російський неоімперіалізм

Мат – аналог російського імперіалізму. Слово хуй – як червоний стяг над Рейхстагом – означає: ми дійшли, ми перемогли (Віктор Єрофєєв)

Характерною рисою праць, присвячених мату російськими авторами (чи то мовознавцями, чи письменниками і культурологами), є виокремлення особливого статусу російської мови у сфері емотивності та експресії, гордість від її «неперекладності» і поширення поза межами Росії: «Іноземці неабияк втомилися, намагаючись перекласти наше велике, могутнє, правдиве і вільне [?! – О. Г.] Й. твою мать ... закінчилося це тим, що сьогодні $\frac{3}{4}$ населення планети лається по російськи, без перекладу» (Малінін 1991, цит. за: [11, с. 25]). Віктор Єрофєєв іронічно зауважує: «Мат – російська особливість» [2]; А. Карпов ділиться спостереженням, що «навіть людина, яка не матюкається сама, може відчувати гордість від того, що російський мат – «найміцніша лайка в цілому світі» [6].

Висновки щодо інтенсивності лайки в різних мовах засвідчують нефаховість, адже особливості інвективи прив'язані безпосередньо до конкретного суспільства з його системою цінностей, табу, правилами, нормами, стереотипами. Зокрема, уявлення про те, що у японців не існує сильних лайливих слів, вихоплене з контексту мови і суспільства. Адже образити японською мовою можна не так лексичними, як іншими засобами (наприклад, роль інвективи виконує зняття всіх чи частини формул обов'язкового етикету [5, с. 160]). У японській мові сильніше, ніж у європейських, розвинена система форм і виразів ввічливості. Отож японцям для досягнення вульгарності не обов'язково вдаватися навіть до пейоративної лексики, адже для цього достатньо вжити іншу граматичну форму чи скоротити граматичну конструкцію. Окрім того, особливість сприйняття інтенсивності іноземного лайливого слова полягає в тому, що іноземний пейоратив завжди сприйматимуть слабше, ніж пейоратив рідної мови (навіть якщо людина вільно володіє іноземною мовою та ознайомена із суспільними цінностями й табу), адже відчуття непристойності слова закладається в дитинстві.

Мовний різновид «мат» може виконувати також функцію демонстрації влади, адже порушенням заборони на вживання мату мовець демонструє свій особливий (соціальний) статус; саме тому мат або його евфемізми люблять можновладці – і депутати, і президенти, і бургомістри [14]. Віктор Єрофєєв у «Російському апокаліпсисі» наголошує, що мат «... процвітає у владних структурах. Путін користується матом. Як для Сталіна, Хрущова, Брежнєва і Єльцина, мат для нього є авторитарною мовою, мовою влади» [2]. Зазначимо, що Л. Ставицька [18, с. 52] вирізняє окремих тип – «партійний мат», який існував у радянські часи як внутрішній емоційний жаргон партійно-державної еліти, що мав на меті творення корпоративного духу і товариських стосунків. Інша функція мату в радянські часи полягала у протесті проти існуючого ладу («мовний опір офіційній мові» [18, с. 54]).

Про стан суспільства розкаже багато не лише словниковий пейоративний вокабуляр, але й ставлення до цього пласта лексики: заборона Путіним вживання мату у фільмах, театральних постановках і шоу, творах літератури законом від 1.07.2014 року відкриває на тлі агресії щодо України нові аспекти взаємозв'язку фізичної та вербальної агресії:

- Забороняючи мат, Путін переводить агресію з мовної сфери у фізичну. Адже вербальна агресія переважно виступає заміником фізичної (хоча непоодинокими є випадки, коли вербальна агресія провокує фізичну). Тому з її заборонаю відкривається прямий шлях до фізичної агресії.

- До заборони мату фільми із вживанням даної лексики в Росії маркували позначками «від 16 років» або «від 18 років», тобто прирівнювали до фільмів з брутальними сценами фізичного насильства, а вербальну агресію, відповідно, – до фізичної. Проте актуальна заборона ставить вербальну агресію вище, відвертаючи тим самим увагу від фізичної агресії та нівелюючи її.

Питання «Чи треба боротися з матом і як?» належить до сфери цілеспрямованої мовної політики, до якої наше ставлення до останнього часу було критичним. Проте вивчення її перебігу на прикладі подолання мовних дискримінацій у країнах Західної Європи, особливостей на різних етапах, перебільшень і наслідків привело до висновку: оскільки мова не тільки відзеркалює стан суспільства, а й дозволяє впливати на свідомість і поведінку носіїв мови, привертаючи їхню увагу до нових аспектів дійсності, то мовні зміни, якщо вони відбуваються не насильно і з відчуттям міри, можуть бути доцільними. Адже експансивність у виокремленні особливого статусу російської мови щодо експресивної чи емотивної функції загалом, а мату – зокрема, впливають і на носіїв української мови, які під цим тиском, з одного боку, та під тиском борців за чистоту української мови, з іншого, стають активними носіями мовного різновиду «мат» і вважають, що українська мова не надається настільки для вияву емоцій чи «пунктуації усного мовлення (*бля* замість *коми тощо*)» [12]. Ці уявлення не мають підґрунтя: в українській мові представлений увесь спектр агресивних мовленневих актів – «лайка», «агресивний вигук», «погроза», «агресивний наказ», «посил», «прокльон» (центральний агресивний мовленнєвий акт в українській мові), образливі порівняння, а пунктуація мовлення може відбуватися за допомогою слів *курва*, *холера*, їхніх евфемізмів. Отож на фоні бойкотування російських товарів не видається чимось дивним і бойкот мовного експорту, яким є мат. Проте перед тим, як відмовитися від вживання мату, мовець повинен усвідомити існування і відчутти палітру альтернативних українських мовних засобів. Важливу роль тут відіграють: креативне озвучення фільмів українською мовою, переклад сучасної іноземної літератури і, звичайно, мова творів українських письменників, в яких засилля матірними словами не завжди вмотивоване.

Висновки

Отже, термін «мат» вживають як у вузькому значенні (матірні слова), так і в широкому – на позначення мовного різновиду. Його не утотожують з

вербальною агресією: для матірних слів характерна сильна експресивність за слабкої або відсутньої емотивності.

- Мат – мовний різновид, для якого характерний обмежений лексичний склад високопродуктивних у словотвірному плані слів (чотири лексеми (х., п..., ї..., б...), їхні похідні та евфемізми). Мат має підґрунтя для існування в російській мові (особливості ментальності, суспільно-політична пасивність, існуючий суспільний устрій, табуйовані теми в суспільстві, висока табуйованість цього мовного різновиду тощо). В українській мові мат – експортний мовний продукт, для існування якого відсутні згадані вище ментальні і суспільні передумови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Брандт Р.* Кое-что о нескольких словах / Р. Брандт // Русский филологический вестник. – 1915. – № 3/4. – С. 356.
2. *Галкіна Є.* У Кремлі не збираються доходити до Києва і Львова. Чекають, що Україна сама розвалиться / Є. Галкіна // Високий замок. – 19.02 – 25.02.15. – С. 6
3. *Ганнопольський М.* Відділяти росіян від Пугіна я б не став. Кров українців і на їхніх руках / М. Ганнопольський // Високий замок. – 5.02 – 11.02. 2015. – С. 6.
4. *Гусейнов Г.* Матерный пласт идеологического языка / Г. Гусейнов // Советские идеологемы в русском дискурсе 90-х. – Москва : Три квадрата, 2004. – С. 145–235.
5. *Жельвис В. И.* Поле брани: сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира : [монография] / В. И. Жельвис. – Москва : Ладомир, 2001. – 330 с.
6. *Карпов А.* Слово о русском мате [Электронный ресурс] / А. Карпов. – Режим доступа : <http://culturolog.ru> (18.03.2014).
7. *Китаев-Смык Л. А.* Сексуально-вербальные защита и агрессия / Л. А. Китаев-Смык // Речевая агрессия в современной культуре : сб. науч. трудов ; под ред. М. В. Загидуллиной. – Челябинск : Челябинский гос. ун-т, 2005. – С. 17–21.
8. *Ковалев Г. Ф.* Русский мат – следствие уничтожения табу [Электронный ресурс] / Г. Ф. Ковалев // Культурные табу и их влияние на результат коммуникации : сб. науч. трудов ; под ред. В. Б. Кашкина и Е. М. Смоленцевой. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т., 2005. – С. 184–197. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/kovalyov-05.htm> (14.05.2014).
9. *Красиков М.* Таємничий дивосвіт українського еросу / М. Красиков // Українські сороміцькі пісні ; упорядкування, передмова, примітки М. Красикова. – Харків : Фоліо, 2003. – С. 3–16.
10. *Крутицкая С.* Неужели мат – это язык будущего? (01.2001) [Электронный ресурс] / С. Крутицкая, Е. Божко. – Режим доступа : [http:// universumxxi.narod.ru/Nomera/1/7.html](http://universumxxi.narod.ru/Nomera/1/7.html) (20.03.2014).
11. *Мак-Киенго У.* Словарь русской брани / У. Мак-Киенго. – Калининград КЛ и МА, 1997. – 261 с.
12. *Матюки, які роблять із тебе українець. Як правильно лаятись [Електронний ресурс].* – Режим доступу : http://ipress.ua/ljlive/matyuky_yaki_roblyat_z_tebe_ukraintsya_yak_pravylnolayaty_7348html (05.09.2012).
13. *Михайлин В.* Русский мат как мужской обценный код: Проблема происхождения и эволюция статуса / В. Михайлин // Тропа звериных слов. Пространственно ориентированные культурные коды в индоевропейской традиции. – Москва : НЛЮ, 2005. – С. 331–360.
14. *Мокиенко В. М.* Русская бранная лексика: цензурное и нецензурное [Электронный ресурс] / В. М. Мокиенко // Русистика. – Берлин, 1994. – С. 50–73. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/mokiyenko-94htm> (20.01.2014).
15. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – 4-е изд. – Москва : Государственное издание иностранных и национальных словарей, 1960. – 900 с.
16. *Олеарий А.* Описание путешествия в Московию и через Московию в Персию и обратно. Введение, перевод (с нем. издания 1656 г.), примечания и указатели А. М. Ловягина / А. Олеарий. – СПб. : Издательство А. С. Суворина, 1906. – 582 с.

17. Руднев В. П. И это все о нем. («Хуй»: феноменология, антропология, метафизика, прагмасемантика) / В. П. Руднев // Плущер-Сарно. Большой словарь мата. – Т. 1. – СПб. : Лимбус Пресс, 2001. – С. 16–34.
18. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми. Евфемізми. Сексуалізми / Л. Ставицька. – Київ : Критика, 2008. – 454 с.
19. Успенский Б. А. Мифологический аспект русской экспрессивной фразеологии / Б. А. Успенский // *Studia Slavica Hungarica*. – 1983. – № 24. – С. 33–69.
20. Хакамада І. Пішла з політики. Бо зі мною зробили б те саме, що з Юлією Тимошенко / І. Хакамада // Високий замок. – 21–27 березня 2013. – С. 14.
21. Devkin V. D. Der russische Tabuwortschatz. Русская сниженная лексика / V. D. Devkin. – Leipzig : Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1996. – 128 S.
22. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns Bd,2 : [Monographie] / J. Habermas. – FfM : Suhrkamp Verlag, 1985. – 640 S.
23. Ermen I. Die geschlechtsspezifische Ausrichtung des russischen sexuellen Wortschatzes Anpassung und Widerspruch / I. Ermen // Beiträge zur Frauenforschung am Osteuropa-Institut der Freien Universität Berlin / Hrsg. von U. Grabmüller und M. Katz. – Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 1993. – S. 285–296.
24. Hessel S. Empört euch! [Elektronische Ressource] / S. Hessel – Zugang : http://jerome-segal.de/empoert_euch.pdf (27.02.2015).
25. Kiener F. Das Wort als Waffe. Zur Psychologie der verbalen Aggression / F. Kiener. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1983. – 304 S.
26. Raskin V. On Some Peculiarities of Russian Lexicon / V. Raskin // Papers from the Parasession on the Lexicon. – Chicago : Chicago Linguistic Society, 1978. – P. 312–325.
27. Timroth von W. Russische und sowjetische Soziolinguistik und tabuisierte Varietäten des Russischen (Argot, Jargons, Slang und Mat) / W. von Timroth. – München : Otto Sagner Verlag, 1983. – 194 S.

Приклади з художньої літератури

1. Достоевский Ф. М. Дневник писателя. 1873 год / Ф. М. Достоевский // Полное собрание сочинений : в 30 т. – Т. 21. – Ленинград : Наука, 1980. – С. 5–136.
2. Ерофеев В. Русский апокалипсис [Электронный ресурс] / В. Ерофеев. – Режим доступа : Broyalib.ru/book/erofeev_viktor/russskiy_apokalipsis.html (12.02.2014).

Стаття надійшла до редколегії 29.04.2016

Прийнята до друку 15.05.2016

MAT IN THE CONTEXT OF SOCIETY AND POLICY

Oksana Havryliv

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: k418zaab@yahoo.de*

The article «Mat in the Context of Society and Policy» is focuses on the connection between the given language variety on one hand, and the mentality of its speakers and extra-linguistic realities on the other hand, that build the base for the existence of this variety.

The article consists of four chapters and a conclusion.

In the first chapter «Pejorative and society» the author studies reflection of social features (systems of values, stereotypical notions, problems of a specific society) in pejorative vocabulary by the example of four most common types of swearing (swearing on the basis of the vocabulary of sex sphere (sex culture), swearing on the basis of fecal and anal words and expressions (shit-culture), blasphemous swearing (sacrum – culture) and swearing aimed at offending near relatives).

In the second chapter the concepts of «mat» (Russian profanity) and «swearing» are differentiated.

In the third chapter «Mat and Identity» sex, age, social aspects of the use of this kind of speech are considered.

The chapter «Matt and Russia's New Imperialism» is focused on extra linguistic reality that creates the basis for the existence of the linguistic variety of «mat» in Russia – peculiarity of the mentality, sociopolitical passivity, the existing social structure, taboo topics in the society, high taboo on this kind of language, etc.

In Ukrainian language mat is presented as an export product, for the existence of which no aforementioned mental and social background is provided, and hence the question of language change arises via non-violent correction.

Key words: language and identity; language and society; language variety; Mat; curse language; Matism; pejorative words; vulgarism; language politic; culture of speaking.

МАТ В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕСТВА И ПОЛИТИКИ

Оксана Гаврылив

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000,
e-mail: k418zaab@yahoo.de*

Проведена дифференциация понятий «мат» и «брань», акцентируется связь данной языковой разновидности с менталитетом ее носителей и внеязыковыми реалиями, которые служат почвой для ее существования (общественно-политическая ситуация в России, особенности ментальности, табуизация, политическая пассивность и физическая агрессия). В украинском языке мат рассматривают как экспортный языковой продукт, затрагивая вопрос языковых изменений путём ненасильственной коррекции.

Ключевые слова: язык и идентичность; язык и общество; языковая разновидность; мат; матерные слова; матизмы; пейоративы; вульгаризмы; культура речи; языковая политика.